

Жаборюк О. А., (1949–2019),
доктор філологічних наук, професор

Жаборюк І. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

ГРАМАТИЧНА СУТНІСТЬ ТЕПЕРІШНЬОГО ПЕРФЕКТНОГО ЧАСУ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ВИДО-ЧАСОВИХ ФОРМ ПРОФ. А. К. КОРСАКОВА (ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Стаття присвячується методичній інтерпретації системи минулих видо-часових форм сучасної англійської мови, представленої у посібнику А.К. Корсакова "The Use of Tenses" (1978) з позиції багаторічного досвіду викладання граматики на спеціальному факультеті. Мета статті відродити інтерес як теоретиків-лінгвістів, так і практиків до видо-часових форм англійської мови А.К. Корсакова, яка за своєю значущістю та експланаторною силою до цього часу залишається неперевершеною, що зумовлює актуальність статті.

Ключові слова: видо-часова форма, минулий неозначений час, теперішній перфектний час, перед-теперішній статичний час, передминулий час, минулий статичний, передування, обставина.

Постановка проблеми. Як свідчить практика викладання видо-часових форм у вищій школі, де германські мови, англійська зокрема, вивчаються фахово, викладання граматики, зокрема такої граматичної теми, як видо-часові форми англійського дієслова, за останнє півстоліття майже не змінилося. Ми не маємо на увазі збірники статей суто комунікативного характеру, які зараз заповнили школи та гуманітарні факультети, таких дійсно більше ніж потрібно. Але є сутнісні, мовні аспекти граматики, при вивченні яких викладачі і студенти послуговуються зазвичай перевиданнями таких підручників з граматики, як граматика В.Л. Каушанської [4], граматика Качалової та Ізраїлевич [5] тощо, випущених ще у середині минулого століття. На жаль, і в тих нечисленних нових підручниках з граматики, які подекуди з'являються зараз, граматичні теми, зокрема тема видо-часових форм, подаються з традиційних позицій, без врахування нових наукових досягнень у царині граматики. Інакше кажучи, така наука як лінгводидактика до цього часу повною мірою не актуалізована, вона існує лише формально як окрема дисципліна і, наскільки ми це можемо простежити, не ставить собі за мету взагалі щось впроваджувати у практику.

Виклад основного матеріалу. Насправді ж досягнень у сучасній лінгвістиці, граматиці зокрема, більш ніж достатньо. Проблема видо-граматичних форм у сучасній англійській мові, яка, до речі, до цього часу викладається за старими, далекими від науки, схемами і яка для більшості студентів, як показує опитування, так і залишається не до кінця зрозумілою,

Друга складність у трактуванні теперішнього перфекту полягає у тому, що, як не дивно, лінгвісти до цього часу продовжують сперечатися щодо того, до якого саме часу належить

теперішній перфект. Одні з них, сліпо йдучи за традиційною назвою, вважають цю форму приналежною до сфери теперішнього часу, інші ж – приналежною до сфери минулого часу, оскільки при перекладі її на мови, у яких перфект відсутній, як, наприклад, на східнослов'янські, застосовуються форми минулого часу. Прихильником трактування теперішнього перфекту як приналежного до сфери теперішнього часу є, зокрема, В.Н. Жигадло. Пояснює він це наступним чином: «Не можна завершена дія, - вказує граматист, - належить до минулого часу. Вказуючи на завершений період часу, дія належить до минулого та використовується форма невизначеного розряду минулого часу. Але завершена дія може бути пов'язана з теперішнім, незважаючи на свою завершеність. У цьому випадку вказівки на завершений період часу немає, отже дія входить до сфери теперішнього часу та передається за допомогою перфекта» [3, 100]. Аналогічної точки зору дотримується й англійський граматист Р. Деклерк, на думку якого основним розмежувальним моментом цих видо-часових форм є так звана «часова схема»: «простий минулий відносить ситуацію до сфери минулого, тоді ж як теперішній перфект – до сфери теперішнього часу» ("...the basic difference between the two tenses lies in their temporal schemata. The crucial distinction is that the past tense locates a situation in the past time-sphere, whereas the present perfect locates it in the present time-sphere") [8, 320]. Прихильниками трактування теперішнього перфекту як форми, приналежної до сфери минулого часу, є О.І. Смирницький. Він відносить перфект до сфери минулого на підставі того, що теперішній перфектний (так само, як і минулий неозначений) «...позначають минуле (передуюче) по відношенню до теперішнього» [6, с. 300–301].

Окремої точки зору дотримується Г.Н. Воронцова [2], яка вбачає у формі теперішнього перфектного часу форму, яка передає «спадковість» (спадковий зв'язок ... між минулим та теперішнім.

Невизначеність щодо сфери приналежності теперішнього перфекту до сфери теперішнього чи то до сфери минулого часу породжує ще одну нову складність, адже в обох випадках незалежно від точки зору як у сфері теперішнього, так і у сфері минулого з'являються по дві форми: простий теперішній час / теперішній перфект та минулий простий час / теперішній перфект відповідно. Виникає проблема розмежування цих форм одну від одної: якщо існують дві теперішні та дві минулі граматичні форми, то виникає питання, чим, власне, вони відрізняються одна від одної.

Відповідь на це питання граматисти намагаються знайти, вдаючись до категорії аспекту або виду. Інакше кажучи, одна з форм, скажімо, простий теперішній, є суто часовою формою, тоді, як її проти-член – теперішній перфект – є категорією, що виражає не самі часові відношення, а дещо інше – такі значення, як «завершеність» чи «результативність». «Основним видовим значенням перфекту теперішнього часу є завершеність дії до моменту мовлення. Основним часовим значенням перфекту є протікання дії в період, межею якого є момент мовлення» [10]. Щодо поняття результативності, то ця точка зору є чи не найпоширенішою. Її дотримуються такі граматисти, як Е.Я. Мороховська [11], Т. Камянова [7], К.Н. Качалова та багато інших. «Теперішній перфектний, – вказує, зокрема, К.Н. Качалова, – виражає дію, яка була здійснена до теперішнього моменту, та результат якого ми можемо спостерігати у теперішньому часі» [5, с. 129].

Власне значення результативності і є тим досить приблизним, неточним орієнтиром, який застосовується у практиці викладання англійської мови на заняттях з практичної граматики. «Перфект – це форма, яка виражає результат раніше виконаної дії» можна почути як «заклинання» від студентів, які намагаються вирізнити її з поміж інших часових форм, не задумуючись над тим, що поняття **результативності** зазвичай передбачає різноманітні та не визначені точно випадки зв'язку завершеної дії з теперішнім моментом. До того ж поняття **результативності** притаманне й простому минулому часу, який є «результативним у більш ніж 50% випадків і який зазвичай протиставляється теперішньому перфекту. У чому ж тоді власне полягає різниця між цими часовими формами? На жаль, далеко не всі викладачі і студенти над цим задумуються. Порівняємо, для прикладу, хоча б два такі відрізки мовлення: *“By the way, I brought you a box of cigars.” Anixter stared as Presley laid the box on the washstand. // “I’ve brought you a box of chocolates. Get through them as quickly as you can and put some weight on”*. Як бачимо, обидва випадки – випадок з простим минулим та теперішнім перфектом – абсолютно ідентичні: у обох «результат» раніше скоєної дії – пачка сигарет та коробка цукерок наявні можна сказати в руках у адресата. Ще декілька випадків результативності простого минулого, якого граматисти з цим видовим значенням взагалі не пов'язують. ... *“Hullo, darling, said Margot with enthusiasm. – “Hullo. Had a good day? – “Not bad. I brought an evening paper. There’s a paragraph about Edna”*. Вечірня газета принесена («результат» раніше скоєної дії), вона наявна, в домі, її можна прочитати. *“Here’s your knife. I found it in the path”*. Подібних прикладів можна навести безліч. У чому ж тоді різниця між теперішнім перфектом та простим минулим? Напевне, що не в результативності. До того ж, слід також звернути увагу на випадки (вони, щоправда, малочисельні), коли теперішній перфект взагалі не є результативним, «закреслює» так би мовити «результат» попереднього стану, у якому перебував мовець. Наприклад: *“You see, I’m happy, darling. I haven’t been happy before.* Ще два аналогічні приклади з відсутністю у теперішнього перфекту значення результативності. *The train has come and gone. (has come – R; has gone – +R) As for you, John Silver, you’ve been a mate of mine, but you’re a mate of mine no more.*

У чому тоді полягає граматична сутність теперішнього перфектного часу, його граматичне значення. Відповідь на це дає проф. А.К. Корсаков у своєму посібнику *“The Use of Tenses in English”* [10]. Відповідь він надає досить переконливу. Маючи

окрім філологічної ще й технічну освіту інженера-електрика, він підійшов до поняття часу не з позицій його побутового розуміння, як це ми можемо спостерігати у більшості граматистів, а з позицій філософії та фундаментальних наук. Дозвольте коротко зупинитися на основних принципах, на які спирається А.К. Корсаков у розумінні часу.

Згідно з його концепцією, існує два типи часових відношень: абсолютні та відносні. До перших належать теперішній, минулий та майбутній часи, до других – одночасність, слідування та передування (попередність). Перші графічно можна представити на лінії часу, яка «рухається» по горизонталі зліва направо, тобто з минулого в майбутнє. Напрямок руху вказаний відповідною стрілкою. Зупинити «плин» часу об'єктивно неможливо. Призупинити його можна лише ментально, умовно перерізвавши лінію часу вертикальною прямою на минуле (зліва від точки перетину) та майбутнє (справа від точки перетину). Сама ж точка перетину горизонтальної та вертикальної прямих і буде «правити» за теперішній момент, під яким у фундаментальних науках розуміють «незмінно малу величину». Теперішній момент зазвичай позначається нулем.

Існують також такі поняття, як «біологічне теперішнє» та «лінгвістичне теперішнє». Під першим розуміють найкоротший момент часу, протягом якого жива істота сприймає сигнал із довколишнього середовища, тобто усвідомлює себе, своє існування. Під другим теперішнім, лінгвістичним, – момент мовлення, якій довільно може розтягатися в залежності від того, що саме для певної особи у певний момент часу є теперішнім. Інакше кажучи, сприйняття теперішнього, а раз так, то і минулого та майбутнього, є суто суб'єктивним. Величина моменту мовлення може тривати секунди та сягати тисячоліть. Представимо цей тип відношень графічно на схемі 1:

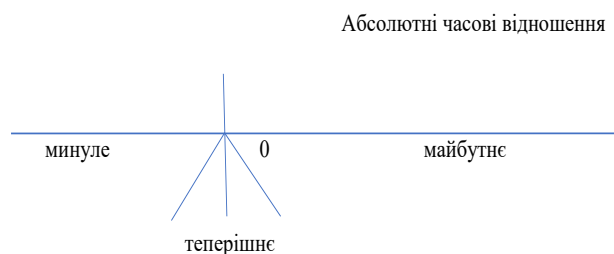

Схема 1

Відносні часові відношення – це абсолютно інший тип відношень, який не прив'язаний до лінії часу, а вільно «ковзає» по ній. Одночасні події можуть бути як у минулому, теперішньому та майбутньому. Це саме стосується таких відношень, як передування та слідування. Зобразимо цей тип відношень на Схемі 2.

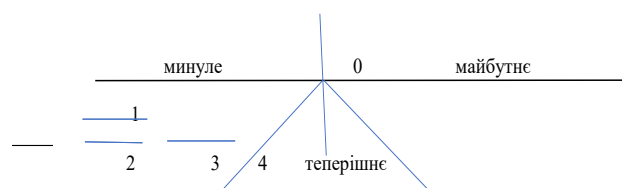

Схема 2

На Схемі 2 зображені відносні часові відношення у сфері минулого. Відносно базового процесу 1 процес 2 слід розглядати як передування (перед-минуле), процес 3 – як одночасність у минулому, а процес 4 – як слідування. Такі самі відношення можуть існувати і в сфері теперішнього та майбутнього: передування (перед-теперішнє), одночасність та слідування (поза-теперішнє); передування (перед-майбутнє), одночасність та слідування (поза-майбутнє).

У більшості мов індоєвропейської сім'ї абсолютні часові відношення оформлюються граматично, набуваючи статусу граматичного часу (tense). Для англійської мови це простий теперішній, простий минулий (неозначений) та простий майбутній час. Англійська мова належить також до мов, у яких, окрім абсолютних відношень, у граматичну форму «одягаються» ще й деякі відносні часові відношення, зокрема такі, як «передування» стосовно теперішнього, минулого та майбутнього (present perfect, past perfect та future perfect) відповідно та слідування у сфері минулого. Остання часова форма відома як “future in the past”. Досить невдала назва – назва-«оксюморон», оскільки поєднує у собі два несумісних, взаємовиключних поняття: майбутнє та минуле. Вважаємо більш доцільно було б замість неї ввести назву “past posterior”.

На думку проф. А.К. Корсакова саме «передування» («попередність») слід вважати граматичним значенням перфекта, а теперішнього перфекта – передування до ментального (суб'єктивного) теперішнього.

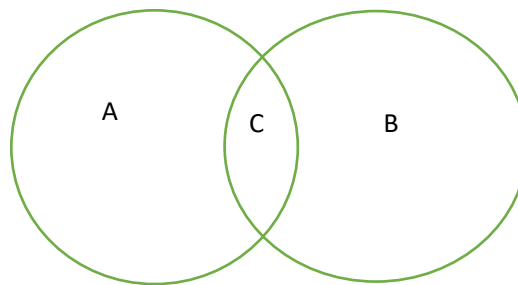
Такий підхід дає можливість чіткого розмежування між простим минулим та теперішнім перфектом. Проблема, яка, як ми неодноразово вказували вище, до цього часу залишається для багатьох непроясненою. На складність розмежування теперішнього перфекту та простого «звичайного (неперфектного) минулого» вказував ще в середині минулого століття О.І. Смирницький, яку він вважав чи не найскладнішою проблемою теперішнього перфекта. При цьому основною причиною, яка заважає розмежуванню цих часових форм, він вважав те, що «значенням перфектності є значення передування теперішньому моменту, яке насправді і є звичайне минуле. Тому, якщо різниця між теперішнім перфектом та простим минулим і є, - продовжує розмірковувати цей лінгвіст, - то встановити її важко» [6, 294]. Як бачимо, для О.І. Смирницького «значення передування теперішньому моменту, ... і є звичайне минуле», тобто він фактично отожднює ці поняття. У цьому, власне, і є його помилка: вірно вловивши спільність між поняттям «передування до теперішнього» та «минулим», він абсолютно не помічає різниці між цими поняттями, яка є досить значущою.

Існує декілька критеріїв розмежування між теперішнім перфектом та простим минулим (на них ми зупинялись у своїх попередніх публікаціях, присвячених вищезгаданим формам), однак основним ми все ж вважаємо граматичне значення цих форм.

Зупинимося на цьому аспекті детальніше. Так, основним граматичним значенням простого минулого часу («минулого статичного») (“past static”) за термінологією проф. А.К. Корсакова є **ментальне (суб'єктивне) минуле** мовця перфектного ж часу загалом... – “present perfect”, “past perfect” та “future perfect” («перед-теперішнього статичного», «перед-минулого статичного» та «перед-майбутнього статичного») (“before present static”, “before-past static”, “before-future static”) – **передування** по відношенню до ментального теперішнього, ментального минулого та ментального майбутнього мовця. Ключовими сло-

вами в обох визначеннях є відповідно «минуле» та «передування». Отже для того, щоб зрозуміти різницю між простим минулим граматичним часом та формою теперішнього перфектного часу, необхідно, передусім, момент ... і є звичайне минуле». У всіх інших випадках це усвідомити різницю між поняттями «минуле» та «передування», які є основоположними для цих граматичних форм.

За схемою кіл Ейлера ці поняття є такими, що мають спільний сегмент перетину. Графічно це можна представити Схемою 3.

A – минуле; B – передування; C – сегмент перетину передування та минулого.

Схема 3

Отже, між поняттями «минуле» та «передування» є спільне, де вони дійсно співпадають між собою та відмінне – власне минуле (past proper, pure past) та власне передування (anteriority proper, pure anteriority). Спільні та відмінні риси і зумовлюють вживання розглядуваних часових форм.

У сегменті C, який визначає спільність між минулим та попередністю, можливе паралельне вживання обох форм або простого минулого, або теперішнього перфектного. Воно зумовлене в основному суб'єктивним вибором мовця. Це ті випадки, коли теперішній перфект зближується з простим минулим. На лінії часу цей сегмент розташований зліва від моменту мовлення, де, за слухним висловом О.І. Смирницького, «значення передування теперішньому чисте минуле або ж чисте передування. У останніх випадках паралельне вживання простого минулого та теперішнього перфектного часу є неможливим у принципі.

Проілюструємо прикладами випадки паралельного вживання простого минулого та теперішнього перфекта, які до цього часу залишаються для багатьох граматистів непроясненими, хоча насправді вони є цілком природними, оскільки зумовлені спільністю понять «минуле» та «попередність». Приклади: 1. “I’ve seen your letter. It **wasn’t** more than ten lines”; 2. I **have had** such a dreadful experience with a taximan; he **was** most sinister. I **couldn’t** get him to stop; 3. Forget what I’ve said. I **didn’t** mean most of it.; 4. I’ve **lain** awake for two nights turning it all over in my mind. I **thought** I should go mad.

Наведемо декілька прикладів так званого «чистого передування» та «чистого минулого», де взаємозаміна теперішнього перфекта на простий минулий і навпаки виключається.

До «чистого передування» належать, передусім, а) випадки невизначеного минулого, б) словарні статті, в) загальні істини та г) інструкції до приладів, г) передування у сфері майбутнього. Приклади: а) “What’s the time? My watch **has** stopped; He looked at her hard. “Say, you haven’t **been** sick, have you?; Suddenly he started snuffing vigorously. “You’ve **been** drinking?»; б) **Age, n.** The length of time during which a being **has** existed;

Abridgement, n. A thing (e.g. a book) that has been abridged;
б) No fox likes to eat an animal which he himself has not killed;
“After all, I suppose there is a point in it – I might be the person who murdered her! And when you’ve murdered one person, they say, you usually murder a lot more...; “If you learn how to tackle one subject- any subject – you’ve learned how to tackle all subjects.”; “You know it is the custom now to interview any man who has become notorious. з) When the present time has elapsed you will hear an audible signal.; The indicator shows when the signal has been recorded; т) Will talk about that when we’ve had a cup of tea; Will not rest till I’ve made it up for you. Wait till I’ve finished.

«Чисте минуле». Приклади: а) I **remember** Edgar said he **played** football; I remember I **laughed** just as big as you please; I remember that the curtains of one house weren’t fully drawn; It was cold in the street. There was a wind like ice. People went flitting by, very fast.

Висновки. Завершуючи наше дослідження, ще раз наголошуємо на тому, що основна відмінність між теперішнім перфектним часом та простим минулим зумовлена поняттями «передування» та «минуле». Ці поняття є для цих часових форм основоположними. Слід мати на увазі, що ці поняття мають точки перетину, що зумовлює паралельне використання обох часових форм. Відмінними рисами передування та минулого є такі риси, як розмитість, невизначеність передування (мовець не пам’ятає, як саме і коли певна подія сталася) та навпаки чітка визначеність минулого. (мовець добре пам’ятає, як і коли це сталося, обставини, при яких це відбувалося). Передування «ковзає» по лінії часу, тоді як минуле «закрілене на ній певною точкою зліва від моменту мовлення (загальні істини, словникові статті, інструкції тощо).

Окрім цього досить важливу роль у розумінні цих часових форм відіграють такі критерії, як статистичний та точка відштовхування мовця від ситуації теперішнього чи то минулого часу. Ці критерії були висвітлені нами у наших попередніх публікаціях. Найбільш ненадійним критерієм при розмежуванні теперішнього перфекта та простого минулого є критерій обставини часу. Цей аспект теж детально розбирався нами раніше.

Література:

1. Воронцова Г.Н. Значение перфекта (Present Perfect) в современном английском языке. Докт. дисс. М., 1950–1952. 1361 с.
2. Воронцова Г.Н. Очерки по грамматике английского языка. М., 1960. 399 с.
3. Жигadlo В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. Современный английский язык. М., 1956. 350 с.
4. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка. Пособие для студентов педагогических институтов / В.Л. Каушанская и др. 5-е изд., испр. и доп. М.: Айрис-пресс, 2008. 384 с.
5. Качалова К.Н. Израилевич Е.Е. Практическая грамматика английского языка. Внешторгиздат. М. 1957. 720 с.
6. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий - [2-е изд., испр.]. – М. : УРСС, 2007. 296 с.

7. Камянова Т.Г. English Grammar. Грамматика английского языка: теория и практика. изд. «Дом славянской книги», 2015. 1024 с.
8. Declerck R. Tense. N.Y., L.: Routledge, 2015. 416 p.
9. Ganshina M.A. English Grammar / M.A. Ganshina, N.M. Vasilevskaya. – [9-th ed., rev.]. Moscow: Higher School Publishing House, 1964. 548 p.
10. Korsakov A.K. The Use of Tenses in English. К.: Вища школа. 1978. 223 p.
11. Morokhovskaya E.J. Theoretical Grammar through Practice. L., 1972. 183 p.
12. Morokhovskaya E.J. Fundamentals of Theoretical Grammar. К.: Vysca skola, 1984. 279 p.
13. Zhaboruke O.A., Zhaboruke I.A. Theoretical Heritage by A.K. Korsakov / Linguodidactic Interpretation (On the Material of the System of Past Tenses in English) / Записки з романо-германської філології. Вип. 25-й ювілейний, присвячений 145- річчю ОНУ ім. І.І. Мечникова та 50-річчю РГФ. Одеса: Фенікс, 2010. С. 259–273.

Жаборюк Е. А., Жаборюк И. А. Грамматическая сущность настоящего перфектного времени в свете теории видо-временных форм проф. А. К. Корсакова (лингводидактический аспект)

Аннотация. Статья посвящается методической интерпретации системы прошедших видовременных форм современного английского языка, представленной в пособии А.К. Корсакова “The Use of Tenses” (1978) с позиции многолетней практики преподавания грамматики на специальном факультете. Наша цель состоит в возрождении интереса как лингвистов-теоретиков, так и практиков к теории времен английского языка А.К. Корсакова, которая по своей научной значимости и экспланаторной силе до сих пор остается непревзойденной, что обуславливает актуальность статьи.

Ключевые слова: видо-временная форма, прошедшее неопределенное время, настоящее перфектное время, прошедшее перфектное время, преднастоящее статичное время, предпрошедшее статичное время, прошедшее статичное время, предшествование, обстоятельство.

Zhaboruke O., Zhaboruke I. Grammatical nature of the present perfect tense in the light of the theory of tenses of prof. A. K. Korsakov (linguodidactic aspect)

Summary. The article is dedicated to the interpretation of the system of “past tenses” in modern English as it is viewed in the manual by A.K. Korsakov “The Use of Tenses in English” (1978), from the viewpoint of the methods of teaching. It is based on our more than 20 years’ personal classroom experience and presents A.K. Korsakov’s theory of tenses in a concise and comprehensible way without in the least distorting its basic ideas. Our aim is to restore the interest of linguists – theoreticians as well as practitioners – to the theory of tenses by A.K. Korsakov which is until now second to none as far as its scientific validity and explanatory force is concerned, which conditions the topicality of this article.

Key words: tense, past indefinite, present perfect, before-present static, past static, anteriority, past, adverbial.